

M. T. CİCERO DÜŞÜNCESİNDE ERDEMİN İŞLEVİ

Mahmut AVCI (*)

Öz

Mutluluk, erdem, ödevler ve doğaya uygun yaşam üzerine şekillenmiş son dönem stoa düşüncesinin önemli simalarından biri olan Cicero'nun (M.Ö. 106-43) felsefi düşünceleri Helen döneminin genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Cicero, yaşadığı döneme kadar ortaya çıkmış felsefi görüşleri Roma'ya taşımış ve toplumunun entelektüel birikimini yükseltmeyi hedeflemişti. İlkçağ düşüncesi ile orta çağ arasında bir köprü vazifesi gören düşünceleri üzerinde yaşadığı dönemdeki siyasi çekişme ve savaşların etkisini görmek de mümkündür. Dönemsel etkilerle insanın niteliği üzerine yapılan tartışmalar, ideal insan/yurttaş arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Böylece erdem, teori ve pratiğin bileşiminde, her daim bir amaç ve insanın peşinde olduğu değerler toplamı olarak günümüze kadar kendisine bir yer bulmuştur denilebilir. Bu makalede, pek çok alanda hayli üretken olan bu düşünürün erdem görüşünün öne çıkan yönleri ele alınacaktır. Yine bu makale, erdem konusunun felsefi literatürden eksik olmadığı ve olmayacağını farkındalığıyla kaleme alınmıştır. Zaten felsefe ile uğraşanların bu konudan bigane kalması da düşünülmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Ahlak, Cicero, Erdem, İşlev.

The Function of Virtue in M. T. Cicero's Thought

Abstract

Cicero's (B.C.106-43) philosophical considerations, which is one of the important figures of the latest stoa thought, shaped by happiness, virtue, homework and life appropriate for nature, reflects the general character of Helen period. Cicero had moved his philosophical views that have emerged as far back as to Rome and aimed to raise the intellectual accumulation of society. It is also possible to see the influence of political conflicts and battles during the period of living on the thoughts of a bridge between

*) Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı (e-posta: mahmut.avci@usak.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2993-7473>.

ancient times and medieval times. The discussions on the nature of people with periodical influences brought together the search for the ideal human / citizen. Thus, in virtue of the combination of theory and practice, it can be said that each end a purpose and as much as the sum of a value that the person is after has found itself a place. This issue will be addressed that this philosopher's the prominent aspects of virtue opinion, which are highly productive in many areas. Again, this article has been taken with the awareness that the matter of virtue is not and will not be lacking in the philosophical literature. Anyone who is dealing with philosophy should not be considered unaware of this subject.

Keywords: Philosophy, Ethics, Cicero, Virtue, Function.

Giriş

Erdem, insanın özgürlüğüne katkıda bulunan ve bu özgürlüğün gerektirdiği eylemlerde kendini açığa vuran ya da insanın işlev bakımından yerine getireceği şeyi en iyi biçimde yapması¹; ahlaki açıdan her zaman ve her koşulda iyi olma eğilimi, iyiyi ve doğruyu her koşulda isteme² şeklinde tanımlanabilir. Erdem, istencin ahlaksal iyiye yöneltilmesi ve insanın tinsel yetkinliği olarak da anlamlandırılabilir.³

Erdemli insan ise insanlığın prototipi sayılabilecek şekilde kendisinden beklenen her şeyi insanlık adına kendisinde toplamış olan kimsedir.⁴ “Erdem genel bir insan mükemmelliğinin bir unsuru olarak görüldüğü oranda başka bir şeyin aracı değil bizatihi bir değer ve kendinde amaçtır.”⁵ Adalet, bilgelik, şerefli olma, merhamet, cömertlik, feraset, güvenilirlik, nezafet, ölçülülük ve dostluk erdemlerin başlıcalarındandır. Temel erdemler hakkında filozoflar arasında fikir birliği mevcuttur. Aslolanın ise bu erdemlerin bilgisine sahip olmak değil onları eyleme dökmek olduğu söylenebilir.

Erdem kavramı pek çok filozofun düşüncesinde kendine yer bulmuştur. Bu kavramdan en geniş düzeyde bahseden ve insanın özgürlüğünü öne çıkarıp erdemli yaşamayı gerektiğini savunan ve bilgiyi erdem olarak gören Sokrates'tir. Sokrates ile birlikte yönünü insana ve onun eylemlerine çeviren felsefe, ahlaki olarak düşünme ve eylem arasındaki birlikteliği erdem kavramı etrafında kendine konu edinmiştir. Sokrates'in öğrencisi Platon'da ise erdem, toplumun tümünün mutluluğu için gerekli olan bir kavramdır. Erdemi sistemli olarak felsefenin bütün konularıyla ilintili olarak ele alan Aristoteles'te ise

-
- 1) MacIntyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 185; Ayrıca bkz: Nurullah Denizer ve diğer, *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç Eylem Tutarlılığı*. Konuya: Çizgi Kitabevi, 2018.
 - 2) Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 368.
 - 3) Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 70.
 - 4) Elmalı, Osman, “*Liberal Bireyciliğin Ahlaksal Zayıflığına Bir Eleştiri: MacIntyre'in Toplumsal Erdem Anlayışı*”, *KKEFD*, Erzurum, 2006, S. 14, s. 408. (391-410)
 - 5) Galstone, William A., “*Erdem*”, Çev. Zeynel Abidin Kılıç, *PESA International Journal of Social Studies*, Sakarya, February 2018, V. 4, Iss:1, s. 203-204.

erdem orta yoldur. Aristo'dan sonra Stoa felsefesinin de önemli tartışma konularından biri olan erdem, haz-ödev dengesi içerisinde kendine yer bulmuştur.⁶ Hiç şüphesiz temellendirme bakımından bu büyük filozoflar tarafından ele alınan erdem kavramı, değerler alanının en önemli kavramlarından biri olagelmıştır.

Değerler alanı felsefede teori ile pratiğin iç içe geçtiği bir alandır. İnsanın doğru inanç ve bilgilere sahip olması ve ahlâkî yetkinlikler kazanması için teorik felsefeyi öğrenmesi; bu inanç ve bilgilere göre de felsefeyi pratiğe geçirmesi kişi de ahlakî değerlerin ve erdemlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.⁷ Bu meyanda pek çok filozof erdemli bir toplum tasavvuruna eserlerinde yer vermeye çalışmıştır.

Düşünce tarihini birbirine bağlayan köprülerin ilki sayılabilecek stoa düşüncesinin içerisinde de kendine yer bulan erdem tartışmalarına bu noktadan sonra Cicero'nun görüşleri ekseninde yer vermeye çalışacağız.

Cicero'nun Düşünce Yapısı

Marcus Tullius Cicero, (M.Ö. 106-43) devlet adamı, bilgin, hatip ve yazar olarak yaşamış ve çok yönlülüğü ile ön plana çıkmış Roma'lı bir filozoftur. Cicero'nun yaşadığı dönemde Roma'nın siyasi ve sosyal durumu oldukça karmaşıktı. Hem içerideki siyasi çekişme ve iktidar mücadeleleri hem de dışarıdaki savaşlar dönemin düşünce yapısını da etkilemişti. Cicero ise yaşadığı döneme kadar ortaya çıkmış felsefi görüşleri Roma'ya taşımış ve yaşadığı toplumun entelektüel birikimini yükseltmeyi hedeflemişti. Zaten dönemin felsefi düşünceleri Yunan düşüncesinden aktarılmış ve bu düşünceler mahir ellerde Roma'nın gücü için kullanılmıştı.⁸ Cicero'nun felsefi düşünceleri 'Helen' döneminin genel karakteristiğini yansıtmakla birlikte özellikle Stoa'nın içerisinde değerlendirilmiştir. Son dönem Stoa düşüncesi ise özellikle ödevler, erdem, mutluluk ve doğaya uygun yaşam üzerine şekillenmiştir.

Cicero, "...stoacıları izleyeceğim, ama bir çevirici olarak değil, her zaman yaptığım gibi kendi düşünce ve yargılarıma uygun düştüğü ölçü ve biçimde onların kaynaklarından yararlanacağım."⁹ ifadeleriyle kendisini, stoa düşüncesini aktaran kişi olarak değil onlara katkı yapan kimse olarak konumlamaktadır. Gerçekten de o, düşünceleriyle ve özellikle felsefi literatüre yaptığı katkılarla bunu başarmıştır. O, Yunancadan Latinceye felsefi metinleri ustalıkla aktarmış ve ilkçağdan ortaçağ düşüncesine geçişte tercümanlık rolü üstlenmiştir.

6) Özden H. Ömer ve Osman Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 100 vd.

7) Durak, Nejdət, "Kınaltzâde'de Bir Erdem Olarak Tevazu", *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, Yıl: 2015/2, S. 35, s. 111.

8) Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara, 2007, s.344.

9) Cicero, M. T., *Ödevler*, Çev., Ayşe Sarıgöllü- Meliha Kulaoğlu, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1980, s. 4.

Felsefeye en başta çok büyük bir işlev yükleyen Cicero, felsefenin başlangıçta tanrıları öğrettiğini, sonra toplumun devamlılığı için adaleti, en sonunda da ölçülü, yüce gönlü olmayı öğrettiğini söyler. Ona göre felsefe “gözlerimizin önündeki ve zihnimizdeki karanlıkları öylesine dağıttı ki bu sayede yukarıdaki, aşağıdaki, baştaki, sondaki, aradaki bütün nesnelere görebildik.”¹⁰ Cicero, insanı bilgeliğe götürecektir yegâne değer felsefe olduğunu ancak erdemli olmak için sadece felsefenin yeterli olmayacağını, bunun yanında edebiyat eğitiminin ve herkeste olmayan bazı tanrısal özelliklerin de önemli olduğunu belirtir.¹¹ İnsanın doğasında bulunun tanrısal niteliklerin felsefe ve edebiyattan bazen daha önemli olduğunu; hem eğitim hem de doğal yetilerin bir araya gelmesinin çok ender bir durum olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Eğitimsiz doğal yetenek, doğal yeteneksiz eğitimden daha fazla şöhrete ve erdeme ulaştırmıştır. Ben ayrıca şunu da ileri sürüyorum; seçkin ve parlak bir doğal yapıya eğitimden elde edilen bilgi ve olgunluk eklendiğinde, işte o zaman parlak ve ender bulunan bir şey meydana gelir.”¹² Cicero’nun her insana nasip olmayan tanrısal özelliklerden bahsetmesi bilginin kaynağı konusunda insanüstülüğe atıf yaptığını gösterir ki bu, kendi dönemi ile ortaçağa geçiş arasındaki yere de işaret eder. Yine Cicero’nun edebiyat vurgusunun hatipliği ile doğrudan ilgisi vardır. Biraz da bu vurgudan beklediği şey, saygınlığının azaldığı ve sürgüne gönderildiği dönemlerde kendisine teveccüh gösterilmesi olabilir.

Stoa’da bulunan doğaya uygun yaşama düşüncesi Cicero’da da kendini gösterir. Ona göre ahlaki yasalar doğanın özünde ve insanda evrensel olarak mevcuttur. İnsan ancak felsefe yolu ile bu yasaları bilebilir. Bu yasaların bilinmesi tek başına ahlaklı olmak için yeterli değildir, insanın bu yasaları uygulamaya geçirmesi gerekmektedir.¹³

Cicero felsefenin pek çok alanı ile ilgilenmişse de değerler alanı ile ilgili görüşleri daha fazla öne çıkmıştır.¹⁴ Yine o, insanı doğanın bir parçası saymış ve insan düşüncelerinin ürünü olan ahlak, sanat ve siyasetin kaynağının doğa olduğunu savunmuştur.¹⁵ Onun içinde bulunduğu dönemdeki ahlak düşüncesinin genel ilkeleri mutluluk, erdem ve bilgelik üzerine şekillenirken, Cicero, akla uygun yaşamayı erdemli yaşam addetmiştir.

Cicero ahlakla ilgili düşüncelerini çoğu zaman hukukla ilgili düşünceleri ile ilintilendirerek ortaya koymuştur. Yaşadığı dönemdeki toplumsal sorunların kaynağı olarak

10) Cicero, M. T., *Ölüme Övgü*, Çev. Cana Aksoy, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.44.

11) Cicero, M. T., *Şair Archias Savunması*, Çev. Bedia Demiriş-Çiğdem Dürüşken, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 49.

12) Cicero, *Şair Archias Savunması*, s. 47.

13) Cicero, M. T., *Tanrıların Doğası*, Çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 193.

14) Özden ve Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, s. 183 vd.

15) Cicero, *Ödevler*, s. 345.

ahlaki yozlaşmayı¹⁶ gösteren Cicero, kişinin kendisini ve doğayı bilmesinin ahlakın belirlenmesinde temel ilke olması gerektiğini de ileri sürmüştür. Çünkü akıl insanı diğer varlıklardan ayırır ve akıllı olan kendini bilmelidir. Yine doğa, akıl tarafından yönetilir ve gerçek yasalar evrensel doğru akıldan doğar. Bu sebeple yasaların geçerliliği herkes için olmalıdır. Böyle yasalar, “buyruklarıyla insanları ödevlerini yerine getirmeye zorlar, yasaklarıyla da onları hata işlemekten alı koyar.”¹⁷ Cicero’ya göre yasa aynı zamanda Tanrı’nın asıl ve en son iradesidir ve doğru akıl da yasa olduğundan, insanlar da tanrılara yasa yoluyla bağlanmış olur.¹⁸ Dolayısıyla doğa yasalarını anlamak ve ona göre yaşamak sadece insan olmanın bir gereğidir.

İlkçağdaki ahlak felsefesinin içeriğinin genellikle mutlulukla ilişkili olduğu bir gerçektir. Cicero da mutluluk konusuna değinmiş ve insanı mutsuz kılan nedenlerden birisinin ölüm ve buna bağlı olan korku olduğunu söylemiştir. Aslında o, ölümün anılığı ile gelen ruhun bedeni terk etmesinin değil yaşamın güzelliklerinden ayrılmanın bizi korkuttuğunu ve bunalttığını söylemiştir.¹⁹ Yine o, doğarken hiçbir şey getirmediğimiz bu dünyadan ölürlen de bir şey götürmüyoruz²⁰ ifadeleri ile dünyaya bağlılığı kırmaya çalışmış ve bir anlamda mutluluğu burada görmüştür. Bir ölüm karşısında sıkça kullandığımız vakitsiz ölüm meselesine de değinen Cicero, hayatı bize ödünç veren doğanın günü geldiğinde bu ödünçü geri istemesinin doğal olduğunu, bu sebeple şikâyet edilmemesi gerektiğini²¹; amaç hakikate ermekse, ölüm insanı kötülüklerden çeker alır, iyilikten değil²² ifadeleriyle savunmuştur. İnsanoğlu yaşamda yeteri kadar acı gördüğünden ölümün acısı onu korkutmamalıdır. Ölüm bazı insanlar için bazen kurtuluş bile sayılabilir. Sözelimi ağır bir hastalık sonucu tıbben ümit kesilmiş ve acılar içinde kıvranan bir kimse için ölüm bir kurtuluş olabilir. Yine bütün akrabanın ve akrabalarını kaybetmiş bir ihtiyar için ölüm belki de kavuşmadır. Ya da vatan ve millet aşkı gibi kutsal değerler üzerine genç yaşta can vermek istenen bir ölüm sayılabilir. Örnekler istenildiği kadar çoğaltılabilir ancak aslanan ölümün hangi şart altında geldiğidir.

Döneminin sorunlarına kendi üslubuyla yön vermeye çalışan Cicero, içinde bulunduğu ekolün ele aldığı konular arasında yer alan doğa, akıl, yasa ve ahlak dışına taşmamaya da özen göstermiştir.

16) Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 50-51.

17) Ağaoğulları ve Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s.50.

18) s.52.

19) Cicero, *Ölüme Övgü*, s.54.

20) s.60.

21) s.61.

22) s.54.

Cicero'da Erdemin İçeriği

Cicero erdemi temelde “toplumsal alanda önemli işlevi olan ve kendi kendine yeten bir yetkinlik” kabul ederek Yunan felsefesinde var olan anlayışları çağının Roma’sına aktarmaya çalışmıştır. Yine o, insanın kendi beninin olgunluğu, dürüstlüğü ölçülülüğü, hakseverliliği, cömertliği, tanrısal özü ile uyumlu olması ve böyle bir yaşayışa ermesi²³ olarak da erdemi geniş bir çerçeveye sığdırmıştır.

Erdemli olmanın ölçütü ise doğru olmayan her şeyi suç, yasak olan her şeyi de günah saymaktan geçer.²⁴ Erdem, bir zorunluluk olarak, kendine karşı olan şeyleri küçük görür ve iyiliğin kötülükten, ölçülülüğün şehvet düşkünlüğünden, cesaretin korkaklıktan nefret etmesi gibi onlardan nefret eder. Bu sebeple adaletsizlik en çok adilleri, korkaklık en çok cesurları, hovardalık ise en çok ölçülü insanları endişelendirir. Dolayısıyla iyiliklere sevinmek ve karşıtlarından acı duymak dengeli bir ruha özgüdür.²⁵

Cicero, içeriğini belirlediği adalet, feraset, cesaret ve iffet şeklinde dört çeşit erdemden bahseder. Ona göre en önemli erdem adalettir ve bütün insanlar adil olmaya çalışmalıdır. Yoksa yeryüzünde düzen bozulur. Feraset, bellek, kavrama, önceden görme gibi kısımlara sahiptir. Cesaret, büyüklük, özgüven, sabır ve azme sahip olmak ve tehlikeleri üstlenme ve zorluklara dayanmaktır. İffet ise nefesine hâkimiyet, merhamet, aşırılıktan kaçma ile aklın tutkularına ve ruhun doğru olamayan diğer güdülerine yönelik sağlam ve ölçülü olmaktır.²⁶ Sadakat, dürüstlük, hakseverlik, cömertlikleriyle onaylanacak biçimde davranan ve yaşayanlar, içlerinde hiçbir tutkuya, şiddetli arzuya ve küstahlığa yer veremeyenler ve azim sahibi kişiler, iyi insanlardır. Çünkü onlar bir insanın yapabileceği ölçüde, en iyi yaşama rehberi olan doğayı izlerler.²⁷ İnsanlar duygularında ve fiillerinde de ölçülü olmalıdır. Zira eğilimlerini yenen, öfkesine hakim olabilen, zafer anında ölçülülükten ayrılmayan, soylu-zeki-erdem sahibi bir düşmanı düşmüşken kaldırıp onun eski şerefini artıran kimse insanüstülükle boy ölçüşebilir.²⁸

Cicero’ya göre erdemler eşittir. Yani iyiden daha iyi, ılımlıdan daha ılımlı, cesurdan daha cesur ya da bilgeden daha bilge bir insanın olamayacağı kolaylıkla görülebilir.²⁹ Halbuki büyük oranda subjektif olan değerlendirmelerde, her şeyin mihengi olabilecek bir ölçü elde bulunmadığından, erdemlerle ilgili daha az ve daha çok değerlendirme yapılabileceği kanaati bizde hâsıl olur. Ancak ona göre erdem kavramı tektir, mantıkla ve

23) Cicero, *Dostluk Üzerine*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997, s. 26.

24) Cicero, *Stoacıların Paradoksları*, Çev. S. Gür Kalaycıoğulları ve C. Üstünel Keyinci, İmge Kitapevi, Ankara, 2012, s. 57.

25) Cicero, *Dostluk Üzerine*, s.48-49.

26) Bedia Demiriş, “Cicero ve Erdemler Üzerine”, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları Dergisi*, Temmuz 1999, S. 91, s. 28.

27) Cicero, *Dostluk Üzerine*, s. 30.

28) Cicero, *Seçmeler*, Der. Tarkan Dursun, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 73.

29) Cicero, *Stoacıların Paradoksları*, s. 53.

kalıcı bir tutarlılıkla uyum halindedir. Ayrıca erdemnin niteliğini artırmak için buna hiçbir şey eklenmez, ya da erdem kelimesinin kapsamını daraltmak için bundan hiçbir şey çıkarılamaz. Nitekim iyi yapılan işler aynı zamanda doğru yapılan işlerse ve doğrudan daha doğru olan bir doğru yoksa şüphesiz iyiden daha iyi olan bir iyi de bulunamaz.³⁰ Buradan erdemsiz sayılabilecek şeylerin de eşit olduğu sonucu rahatlıkla çıkar.

Cicero'da Erdemin İşlevi

Cicero'ya göre iyi ve güzel olan her şeyin temelini: gerçeğin ustaca kavranması; herkese hakkı olanı verme ve söze bağlılık; yenilmez bir ruh büyüklüğü ve yapılan ve söylenen her şeydeki düzen ve ölçü³¹ oluşturur. Erdemi var eden şeyler insanla birlikte ve insan için vardır. Erdemden yoksun olan herhangi bir şey güzel de değildir.

Döneminin bütün filozofları gibi Cicero da mutluluğun haz ya da maddi zenginliklerde olmadığını, ancak erdemli davranmanın insanı mutlu kılabileceğini şöyle ifade eder: “Nasıl ki doğrulukla, dürüstlükle ve erdemle yapılan bir işin, iyi bir şekilde yapıldığı söylenirse, ben de doğru, dürüst ve erdemli olan bir şeyin iyi olduğunu düşünürüm.”³²

Cicero'ya göre doğanın bizden beklediği dürüst ve saygılı olmaktır. Dürüstlüğün gereği ise insanlara kötülük etmemek ve onları kırmamaktır. Çünkü çığırından çıkmış olan korku ya da aşırı tutkuyla kabarıp da akıl tarafından yeterince dizginlenemeyen istekler ölçüyü ve sınırı aşar, boyun eğmeyi bir yana bırakır, doğa yasası ile egemen olan akla karşı gelirler. Bunlar yalnız ruhun değil bedeninin düzenini de alt üst ederler.³³ O halde ölçülü olmak insandan beklenen şeydir ve bu ölçü bütün davranışlarına yansımalıdır.

Cicero'ya göre iyi niyet ve şefkatle uyuşmadan başka bir şey olmayan dostluk, insana bilgelikten sonra verilmiş en iyi şeydir. Ona göre en yüce iyinin erdemde bulunduğunu söyleyenler çok haklıdır, ancak “dostluğu hem doğuran, hem de sürdüren erdemden kendisidir ve dostluk, hiçbir şekilde erdemsiz olmaz.”³⁴

Cicero dostluğu erdemnin gerçekleşmesinde yardımcı bir araç olarak konumlar. Ona göre erdem tek başına en yüksek derecesine ulaşamadığı için, o noktaya bir başkasıyla bir olup onun eşliğinde erişsin diye dostluk, doğa tarafından erdemnin yardımcısı olarak verilmiştir. Yine dostluk doğanın en yüce iyisine götüreceği olan en iyi ve en mutlu yoldaş sayılmalıdır. Bu yoldaşlık sayesinde mevki, şan, şöhrat ve ruh huzuru gibi peşinden koşulan her şey elde edilebilir. Mutluluk da belki bu sayede mümkün olabilir.³⁵ Cicero'nun bu düşünceleri bizde var olan “ bana arkadaşımı/dostunu söyle sana kim olduğunu söy-

30) s. 53.

31) Cicero, *Ödevler*, s. 6.

32) Cicero, *Stoacıların Paradoksları*, s. 35.

33) Cicero, *Ödevler*, s. 26.

34) Cicero, *Dostluk Üzerine*, s.31.

35) s. 69.

leyeyim” atasözünü çağrıştırmaktadır. Hiç şüphesiz burada anlatılan şeyin erdemlilik ya da erdemsizlik bakımından insanların birbirlerini etkilediğidir ve bu büyük oranda doğrudur.

İnsanları erdemli olmaktan uzaklaştıracak şeylerin başında ise bedeni zevkler gelir. Her bedeni zevk kötü değildir, sadece kararında olmaması onları kötü kılmaktadır. İnsanın arzularını dizginleyememesi, düşünce ve itidalden uzaklaşması, şehvetin cazibesi ile rezil şeylere dalması erdemle bir arada bulunmaz. Çünkü erdemin tutunabilmesi ve itidal, şehvetin hüküm sürmediği yerde olabilir.³⁶ Cicero kötülük ve zevk arasındaki ilişkiyi Platon’un “Zevk kötülüklerin yemidir.” sözünden hareketle insanların yemle yakalanan balıklar gibi, zevke kapılıp kötülüğe sürüklenmelerine benzetir.³⁷ Çıgırından çıkmış şehvet, insanın özgürlüğüne ve şahsiyetine de zarar verir. Zaten bunu özgürlük olarak tanımlamak da yanlıştır. Zira zevklere aşırı bağlılık ve yenik düşme köleliği de beraberinde getirir. Dolayısıyla kölelik, karar verme yetisi yoksunluğu ve arzulara boyun eğme ile oluşur.

Cicero’ya göre erdemi ayakta tutan şeylerin en önemlilerinden birisi şüphesiz toplum için yapılan iyiliklerdir. İnsan özü gereği yardımseverdir ve bu bütün insanlığın kaynaşması için gereklidir. İyiliğin iyilik yapmak istenilen kimselere ya da başkalarına zararının dokunmamasına, sonra olanakları aşmamasına, bir de herkese layık olduğu kadar vermeye bakmalıdır. Zaten doğruluğun temeli de budur, iyilik ve doğruluk bu temele dayandırılmalıdır. Birinin istediği, fakat zararına olan bir şeyi iyilik yaparmış gibi yerine getirenler iyiliksever ve cömert değil, tersine zararlı dalkavuklar olarak görülmelidir. Bazılarına cömert davranmak amacı ile başkalarına zarar verenler ise kendilerinin olmayanları kendilerine mal edinenlerle aynı eğriliğe sapsmış olurlar.³⁸

Cicero’ya göre doğruların peşinden koşan, yaptığı işten zevk duyan, planlı yaşayan, yasalara korkunun tersine faydalı olduklarını bildiği için uyan ve saygı duyan, kendi arzusuyla düşünen-söyleyen-yapan, kararlarında hür iradesiyle hareket eden ve bunların sorumluluğunu üstlenen, hayatında kendi irade gücünden daha güçlü hiçbir şey olmayan kişi³⁹ bilgeliği elde etmiş ve erdem için gerekli olanı da kazanmıştır.

Bazen erdemli insanlar için talih de gereklidir.⁴⁰ Cicero her ne kadar büyük insanların talihli olduklarını düşünse de burada bir paradoks vardır: Talih mi büyük insanları bulur? Yoksa büyük insanlar mı talihi var eder?

Cicero’ya göre erdemlerin ortaya çıkacağı en güzel yer devlet işleridir. Bunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir: “En büyük erdem, bilgelere düşen en yüce görev, devletin

36) Cicero, *İhtiyarlık*, Çev. Ayşe Sarıgüllü, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 33.

37) Cicero, *İhtiyarlık*, s. 36.

38) Cicero, *Ödevler*, s. 13.

39) Cicero, *Stoacıların Paradoksları*, s. 73.

40) Cicero, *Pompeius’un Yetkisi Hakkında*, Çev. Ü. Fato Telatar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25.

hizmetinde olup topluma yararlı olmaktır. Yönetim için doğuştan yatkınlıkları olanlar her türlü ataleti üzerlerinden atmalı, yüksek görev almalı, devlet işlerine girmelidirler; çünkü böyle yapılmazsa iyi bir yönetim sağlanamaz ve ruh yüceliği kurulamaz.”⁴¹ Erdem sayesinde büyüklüğe erişmiş ve yönetici olmuş kimseler en fazla hürriyete sahip kimselerdir. Hür yöneticiler yönettiklerine de özgürlüğü en çok veren kimselerdir. Çünkü özgürlük, durgun suya atılmış bir taş neticesinde oluşan dalgalar gibi merkezden çevreye yayılan bir şeydir. Zaten devlet işleri için çalışan herkes erdemli olmalıdır. Cicero, bir komutanın sadece askerlik bilgisine sahip olmasının yeterli olmadığını erdem, saygınlık ve iyi talihe sahip olması gerektiğini de söyler.⁴²

Cicero’ya göre kendi hırslarına söz geçiremeyen ve bu sebeple arzularının kölesi olan bir imparator hangi özgür yurttaşta hükmedebilir? Herkesten önce o tutkularına gem vurmalı, arzularını bir yana bırakmalı, öfkesine hâkim olmalı açgözlülükten sakınmalı, ruhunu diğer zaafardan temizlemeli ve ancak insanı esir alan en aşağılık duygulara boyun eğmeyi bıraktıktan sonra başkalarına hükmetmeye başlamalıdır.⁴³

Cicero’ya göre kim olursa olsun, eğer vicdanı tamamen kaybolmamışsa, arzu ve hırslarının mutluluk getirmediğini bilir. Çünkü elindekiyle yetinmeyen ve sürekli elindekini kaybedeceğinden korkan kişi, tutkularının esiridir ve yaptığı kötülükler yüzünden yargı korkusu içini kemirir, gece gündüz vicdan azabı duyar. Bu ise onun özgürce nefes almasını etkiler.⁴⁴ Yine ona göre kötülüğün basitliği yoktur ve aslanan kötülüğe hiç bulaşmamaktır. Bu meyanda o şu ifadeleri kullanır: “Diyelim ki bir kaptan, altınla dolu ya da samanla dolu gemisini batırdı. İki durum arasında küçük bir fark olsa da ikisinde de aynı olan şey kaptanın beceriksizliğidir.”⁴⁵

Cicero’ya göre erdem kişilerin ömürleri ile doğru orantılı değildir. Çünkü aslanan sahip olunan erdemın yaşama geçirilmesidir. Ne saçların ağarması ne de kırışık bir yüz insana itibar temin eder; ona itibarı ancak şerefle yaşanmış bir hayat verebilir.⁴⁶ Ona göre erdem aynı zamanda başkalarına da yarar sağlamalıdır. “Artık erdem sözcüğünü günlük yaşamımız ve konuşmalarımız içinde yorumlayalım, bazı filozofların yaptığı gibi, onu sözcüklerin tantanasına getirmeyelim, iyi insan olarak sayılanlara iyi diyelim. Sıradan yaşam için onların iyiliği yeter; hiçbir zaman hiçbir yerde bulunmayan insanları ise bir tarafa bırakalım.”⁴⁷ Bu tespitlere katılmamak elde değildir. Çünkü gerçekten de kısacık ömürlerine dünyaları sığdıran kimseler olduğu gibi, uzun ömürleri olduğu halde dişe dokunur hiçbir şey yapmamış kimseler de vardır. Hatta insanların büyük çoğunluğunun bu

41) Ağaoğulları ve Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, s. 57.

42) Cicero, *Pompeius’un Yetkisi Hakkında*, s. 18.

43) Cicero, *Stoacıların Paradoksları*, s. 71.

44) Cicero, *Stoacıların Paradoksları*, s. 49.

45) s. 51.

46) Cicero, *İhtiyarlık*, s. 48.

47) Cicero, *Dostluk Üzerine*, s. 31.

ikincilerden olduğu söylenebilir. Kalıcı olanın hangisi olduğu izahtan varestedir.

Cicero insanın geleceğe dönük umutları ve hisleri dolayısıyla bütün zorluklara katlandığını ve endişe ve uykusuzluk gibi rahatsızlıklarla baş ettiğini ve yaşamın tümü için mücadele ettiğini; insanın kendi ismini geleceğe taşıma arzusunun gayet doğal olduğunu ve bunu herkesin istediğini belirtir. Ona göre insanın bütün uğraşlarının kendi ölümüyle bittiğini düşünmek bir zayıflıktır. Bu sebeple insan kendini geleceğe taşımalıdır. Cicero, pek çok büyük kimse adına yapılan büstlerin onların çabalarının bir karşılığı olduğunu, ancak aslolanın üstün yeteneklerce biçim verilmiş ve cilalanmış bir model bırakmak yerine, düşüncelerin ve erdemlerin modelini bırakmanın tercih edilmesi gerektiğini belirtir.⁴⁸ Nitekim erdemli ve bilge kimseler ölümü, devletin ve ailesinin çıkarlarını gözetmekten alıkoymayacak bir şey olarak görür. Bu yüzden de o, gelecekte hiç haberi olamayacağı halde kendi derdiymiş gibi geleceği düşünür.⁴⁹

Cicero'ya göre erdem, sıkıntılı dönemlerde insanı ve toplumu mutluluğa götürecek yegâne değerdir. Ancak erdem için hem toplum hem de insanlar bazı bedeller öderler ki o, bunu şöyle ifade eder: "Erdem, sıkıntılarının ve tehlikelerin bedeli olarak övgü ve şöhretten başka hiçbir bedel istemez."⁵⁰ Cicero'ya göre insanlar kendilerini mutluluğa götürecek olan erdemi en değerli şey olarak görmeli; şeref ve dürüstlük dışında hiçbir şeyi ısrarla istememelidir. Hatta bunları elde etme hususunda her türlü işkenceye, sürgüne ve ölüm tehlikesine katlanmalıdırlar.⁵¹ Yine o, "Erdemden başka sevebilecek hiçbir şey yoktur, hiçbir şey onun kadar insanı sevgiye çekmez; bu yüzden hiç görmediğimiz insanlara bile erdemleri ve dürüstlüklerinden dolayı bir çeşit sevgi besleriz."⁵² diyerek erdem insan açısından konumunu sabitlemektedir. Hatta erdem, bütün ulusları gözetir ve onların iyiliğini düşündür; insanlıktan uzak, işe yaramaz ve kendini beğenmiş değildir.⁵³

Cicero'ya göre erdem sağlamlaşmasını isteyenlerin dinlenmemesi gerekir. Çünkü bu sağlamlığı bozacak pek çok etmen vardır. Aynı şekilde, bazı kaygılar ve üzüntüler doğurur diye erdemden vazgeçilecek de değildir.⁵⁴ Bu sebeple bilge ve iyi kimseler erdem yolunda ideallerinden asla vazgeçmemelidir. Zaten tarihe bakıldığında iyi olarak anılan şeylerin arkasında hep bir azim ve kararlılık olduğu rahatlıkla tespit edilebilir.

48) Cicero, *Şair Archias Savunması*, s. 63-65.

49) Cicero, *Ölüme Övgü*, s. 60.

50) Cicero, *Şair Archias Savunması*, s. 63.

51) s. 45.

52) Cicero, *Dostluk Üzerine*, s. 37.

53) s. 51.

54) Cicero, *Dostluk Üzerine*, s. 49-50.

Sonuç ve Değerlendirme

Cicero'nun görüşleri ışığında ele aldığımız bu makalenin erdem konusunda günümüzü de aydınlatan önemli yönleri vardır. Bunların başında bilginin hayata geçirilmesi vardır. Şöyle ki bir bireyin hayatının her döneminde edindiği tecrübeler ve bunların oluşturduğu derin anlamlar salt düşünce formunda kalmamalı ve hem kendi davranışlarına hem de başkalarının davranışlarına olumlu yönde yansımalıdır. Bu davranışların erdem sayılabilmesi de ancak mutlak iyi formunda olmasına bağlıdır.

Erdemlerin göreceliliğine karşı çıkan Cicero, dünya vatandaşlığı- ki bu Roma vatandaşlığıdır- savunusuyla erdem için kabul edilebilir olacağına inanır. Fakat salt yerel olanların evrensel olandan daha iyi olduğu durumlar vardır. Aynı zamanda insan dünyasında muazzam büyüklükteki bir uyumun imkânsızlığı ve buna karşın iyi sistematize olmuş daha küçük uyumların imkânı da daha kabul edilebilir olmalıdır.

Erdem bireylere bir amaç kazandırma işlevi de görür. Bu amaçların başında mutluluk ve iyi bir vatandaş olma vardır. Nitekim erdemleri birbirinden ayırmadan yaşantısına geçiren kimse mutluluğu yakalar ve kendi toplumunda kabul görür. Zaten bir kimse için yarı erdemlilik söz konusu olamaz. Bu sebeple erdemler hem birbirini tamamlayıcı bir işlev görür hem de bireyin çelişkilerden kurtulmasına yol açar.

İnsanlar erdemli olmaya yatkın halde dünyaya gelirler. Bu sebeple erdem ya da erdemsizlik büyük oranda öğrenilebilir bir olgu olarak karşımızda durur. Zaten erdem devamlılığında nesiller arası bir uyum da olmalıdır. Nitekim erdeme konu olan şeylerin içeriği ve değeri öncelikle aynı toplum içerisinde kendine yer bulur. Bu sebeple erdem istenilir olması ve kesintiye uğramaması hayatidir. Bu ise felsefi eğitimle mümkün olabilir.

Erdemli insan özgürlüğün ne olduğunu tam anlamıyla bilir ve hiçbir engelin bu yolda kendisini vazgeçiremeyeceğinin de farkındadır. Bu farkındalığa sahip bireylerin çoğalması gittikçe karamsarlaşan dünyamıza bir umut olabilir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2004.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, (10. Baskı), 2007.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, (2. Baskı), 2002.
- Cicero, M. T., *Seçmeler*. Der. Tarık Dursun. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1967.
- _____, *Ödevler*. Çev. Ayşe Sarıgöllü- Meliha Kulaoğlu. Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1980.
- İhtiyarlık*. Çev. Ayşe Sarıgüllü. İstanbul: MEB Yayınları, 1992.

- _____. *Dostluk Üzerine*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa Yayınları, 1997.
- _____. *Şair Archias Savunması*. Çev. Bedia Demiriş-Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997.
- _____. *Pompeius'un Yetkisi Hakkında*. Çev. Ü.Fato Telatar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- _____. *Ölüme Övgü*. Çev. Cana Aksoy. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2004.
- _____. *Stoacıların Paradoksları*. Çev. S. Gür Kalaycıoğulları-C. Üstünel Keyinci. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.
- _____. *Tanrıların Doğası*. Çev. Çiğdem Menzilioğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Demiriş, Bedia, "Cicero ve Erdemler Üzerine". *Arkeoloji ve Sanat Yayınları Dergisi*, Temmuz, S.91., (1999) : 25-33.
- Denizer, Nurullah ve diğer. *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç Eylem Tutarlılığı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Durak, Nejdət, "Kınalızâde'de Bir Erdem Olarak Tevazu". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(35), (2015): 105-123.
- Elmalı, Osman, "Liberal Bireyciliğin Ahlaksal Zayıflığına Bir Eleştiri: Mac Intyre'ın Toplumsal Erdem Anlayışı". *KKEFD*, S.14. (2006): 391-410.
- Galstone, William A., "Erdem". Çev. Zeynel Abidin Kılıç, *PESA International Journal of Social Studies*, 4(1), (2018): 200-208.
- MacIntyre, Alasdair, *Erdem peşinde*, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Özden, H. Ömer ve Osman Elmalı, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.